
Հայաստանի առաջին Հանրապետության խորհրդարանը, կազմել և հրատարակության է պատրաստել Ա. Չաքարյանը, *Երևան, Ազգային ժողով, 2018, 144 էջ + 4 էջ ներդիր:*

2018 թվականին հայ ժողովուրդը տոնում է Հայաստանի անկախության վերականգնման մեկդարյա հորելյանը: Չնայած երկուսուկես-

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱՌԱՋԻՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ**

սամյա կարճատև գոյությանը՝ Հայաստանի առաջին Հանրապետությունը նկատելի հետք թողեց հայության ճակատագրում: Հայաստանի Հանրապետության 100-ամյակին նվիրված հրատարակությունների շարքում յուրօրինակ տեղ կարող է գրավել ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից հրատարակված «Հայաստանի առաջին Հանրապետության խորհրդարանը» խորագրով արժեքավոր ժողովածուն (խմբագրական խորհրդի նախագահ՝ Թաթուլ Սողոմոնյան, անդամներ՝ Գրիգոր Թանանյան, Անուշավան Չաքարյան): Այն կազմել և հրատարակության է պատրաստել բանասիրական գիտությունների դոկտոր Անուշավան Չաքարյանը:

Ժողովածուն բացվում է կազմողի գրած «Երկու խոսք»-ով (էջ 5–6), ուր սեղմ տողերում արժևորվում է Առաջին հանրապետության ստեղծումը, ներկայացվում գրքի նպատակը, կառուցվածքն ու ընդգրկող հարցադրումների շրջանակը:

Այնուհետև Գ. Թանանյանը «Հայաստանի առաջին Հանրապետության խորհրդարանը (համառոտ ակնարկ)» խորագրով համեմատաբար ընդարձակ շարադրանքում (էջ 7–45) քննության նյութ է դարձրել հետևյալ հարցերը՝ Հայաստանի անկախացման գործընթացին անքակտելիորեն առնչվող իրադարձությունները (1917 թ. սեպտեմբեր-հոկտեմբերի արևելահայության համագումար, Անդրկովկասյան կոմիսարիատի և սեյմի գործունեություն և այլն), Անդրկովկասյան սեյմի լուծարմանը, Հայաստանի անկախացմանը, օրենսդիր ու գործադիր իշխանության մարմինների ձևավորմանը, Հայաստանի խորհրդի կազմակերպմանը, առաջին նիստերում քննարկված հարցերին, կա-

նոնակարգին, պառլամենտական ընտրությունների մասին օրենքին, 1919 թ. հունիսյան ընտրություններին, նորընտիր պառլամենտի բացմանն ու գործունեությանը, կառավարությունների կազմերին, պետական օրենսդրության ստեղծման բնագավառում պառլամենտի ու կառավարության՝ երբեմն իրար հասվող լիազորություններին, խորհրդարանական կուսակցություններին ու մշտական հանձնաժողովներին, ընդունված հիմնական օրենքներին, վարչապետների և խորհրդարանի նախագահների, տեղակալների ու քարտուղարների պաշտոնավարության ամսաթվերին: Ընդգծենք, որ հեղինակը բացահայտում և հավուր պատշաճի արժևորում է ՀՀ կյանքում Հայաստանի խորհրդի ու պառլամենտի ունեցած տեղն ու դերը՝ եզրակացնելով, որ Առաջին հանրապետության խորհրդարանն «իր ձևով ու բովանդակությամբ՝ կազմավորման սկզբունքներով, կառուցվածքով, հիմնական գործառույթներով, լիովին համապատասխանում էր պառլամենտարիզմի ժամանակի բոլոր չափանիշներին»:

Ժողովածուում ներառված են 1918 թ. օգոստոսի 1-ին Երևանում գումարված Հայաստանի խորհրդի անդրանիկ նիստի մասին ՀՅԴ «Ձանգ», «Հորիզոն» պարբերականների լուսաբանող հոդվածը (նիստի սղագրության արխիվային տարբերակը հայտնի չէ) (էջ 46–54), խորհրդի անդամների անվանացանկը (էջ 55–57), գործունեության կանոնակարգը (էջ 58–97), 1919 թ. մարտի 31-ին ընդունված պառլամենտի ընտրությունների մասին օրենքը (էջ 98–126), 1919 թ. օգոստոսի 1-ին նորընտիր պառլամենտի անդրանիկ նիստի բացմանը ավագագույն պատգամավոր Ավետիք Սահակյանի ելույթը՝ «Հայաստանի աշխատավոր» և «Աշխատանք» թերթերի լուսաբանմամբ (էջ 127–130), ընտրված 80 պատգամավորների անվանացանկը (էջ 130–134): Ցանկանում ենք հատուկ նշել, որ սույն ժողովածուում առաջին անգամ բուսերենից հայերեն թարգմանությամբ հրատարակված է Հայաստանի խորհրդի կանոնակարգը (թարգմանիչներ՝ Ռուզաննա Պեպանյան, Գեորգի Հլղայթյան):

Ժողովածուի վերջին մասում ընթերցողի ուշադրությանն է ներկայացվում Հայաստանի խորհրդի և պառլամենտի նախագահներ Ավետիք Սահակյանի, Ավետիս Ահարոնյանի և Հովհաննես Քաջագունու, ինչպես նաև պառլամենտի երեք կին անդամների՝ Պերճուհի Պարտիզպանյան-Բարսեղյանի, Կատարինե Զայյան-Մանուկյանի և Վարվառա Ռոտինյան-Սահակյանի համառոտ կենսագրություններն ու լուսանկարները (էջ 135–139): Բացի այդ՝ գրքում տեղադրված են հան-

րապետության պետական խորհրդանիշների (որոշ, զինանշան), թղթադրամների, խորհրդարանի շենքի, մուտքի անցաթղթի լուսանկարները:

Սույն արժեքավոր ժողովածուի վերաբերյալ ունենք որոշ նկատառումներ և դիտարկումներ: Ինչպես յուրաքանչյուր կատարված աշխատանք, ներկայացվածը ևս զերծ չէ սխալներից ու վրիպումներից: Դրանց հիմնական մասը վերաբերում է խորհրդարանի կազմակերպմանն ու գործունեությանը վերաբերող տեքստին: Այսպես՝ կարդում ենք. “Կարևոր էին հատկապես Հայոց ազգային ժողովի հրավիրած Թիֆլիսի (1918 թ. ապրիլի 15–18), Հայոց ազգային խորհրդի (ապրիլի 6–8), Ալեքսանդրապոլի և Թիֆլիսի (մայիսի 25–26) նիստերը” (էջ 9): Գ. Թանանյանն այս տեքստի համար հղել է “Հայոց պատմության” նոր ակադեմիական հրատարակությանը (հ. 4, գիրք I, Երևան, 2010, էջ 14), այնինչ հիշյալ գրքի տվյալ էջում նման բան գրված չէ: Բացի այդ՝ առկա կոպիտ վրիպակն անփորձ ընթերցողին կարող է թյուրիմացության մեջ զգել՝ տպավորություն ստեղծելով, թե 1918 թ. մայիսի 15-ին թուրքերի կողմից գրավվելուց 10 օր անց Հայոց ազգային խորհուրդն Ալեքսանդրապոլում նիստեր է գումարել: Այնինչ խոսքն Ալեքսանդրապոլում ապրիլի 6–8-ը գումարված հայ դեկավար գործիչների արտակարգ խորհրդակցության և ոչ թե Ազգային խորհրդի նիստի մասին է: Հայտնի է, որ խորհրդակցության մասնակիցները կոչով դիմեցին Անդրկովկասի ժողովուրդներին՝ զենքի ուժով պաշտպանելու սեփական իրավունքները: Բացի այդ՝ միննույն նախադասության մեջ իրադարձությունից մեկը ներկայացված է հին, մյուսը՝ նոր տոմարով:

Մեկ այլ էջում կարդում ենք. “Մայիսի 30-ին Հայոց ազգային խորհուրդը կատարեց վճռական քայլը. որոշեց հայտարարություն անել Հայաստանի անկախության մասին: Հանձնարարվեց Նիկոլ Աղբալյանին մշակել Հայաստանի անկախության պաշտոնական հայտարարագիրը (հռչակագիրը)” [էջ 11, կրկին հղված է “Հայոց պատմության” նոր ակադեմիական հրատարակությանը (հ. 4, գիրք I, էջ 14, պետք է լինի էջ 16)]: Ճիշտ չէ Հայոց ազգային խորհրդի մայիսի 30-ի հայտնի հայտարարությունը “անկախության հռչակագիր” անվանել: Մայիսի 30-ին հաջորդող շաբաթներին ևս Ազգային խորհուրդը Հայաստանի անկախության մասին հատուկ որոշում չի ընդունել՝ չնայած հունիսի 1-ին Միրական Տիգրանյանի նախագահությամբ անկախության հռչակագրի տեքստը պատրաստող հանձնախումբ էր ստեղծել:

Կան նաև այլ սխալներ (“Օսմանյան Թուրքիա”-ի փոխարեն գրված է “Քեմալական Թուրքիա” (էջ 10), Մամսոն Հարությունյանի փոխարեն իրավարարության (արդարադատության) նախարար է նշվում Մարտիրոս Հարությունյանը (էջ 17), 1919 թ. օգոստոսի 1-ին Հայաստանի պառլամենտի անդրանիկ նիստը Ավետիք Մահակյանը բացել է ոչ թե իբրև “ավագ պատգամավոր”, ինչպես գրում է համառոտ ակնարկի հեղինակը (էջ 19, 44), այլ իբրև ավագագույն պատգամավոր):

Ցանկալի էր ժողովածուում ներկայացնել նաև պառլամենտի փոխնախագահների համառոտ կենսագրականները, քանի որ մանավանդ երկրորդ գումարման խորհրդարանի դեպքում նրանք են եղել փաստացի ղեկավարները: Հայտնի փաստ է, որ Ավետիս Ահարոնյանը ոչ մի նիստ չի ղեկավարել. նրան նախագահ էին ընտրել միմիայն Փարիզի հաշտության վեհաժողովում ՀՀ պատվիրակության ղեկավարի կշիռը բարձրացնելու և առավել ներկայանալի դարձնելու նպատակով:

Հավելենք, որ ժողովածուում մեծապես կշահեր, եթե խորհրդարանին վերաբերող շարադրանքում օգտագործվեին պրոֆ. Ա. Մ. Հակոբյանի “Հայաստանի խորհրդարանը և քաղաքական կուսակցությունները (1918–1920 թթ.)” արժեքավոր մենագրությունը (Երևան, 2005), մեր կազմած “Հայաստանի անկախության հռչակումը և իշխանության կենտրոնական մարմինների ձևավորումը” փաստաթղթերի ժողովածուում (Երևան, 2009):

Վերոգրյալ նկատառումները, դիտարկումներն ու ցանկությունները բնավ չեն ստվերում սույն ժողովածուում հրատարակության պատրաստողների կատարած իսկապես գնահատելի ու շնորհակալ աշխատանքը: Առաջին հերթին ուղղված լինելով ընթերցասեր և հայրենի պետության ոչ վաղ անցյալի մասին տեղեկություններ փնտրող հանրությանը՝ վստահ ենք, որ սույն ժողովածուում կկատարի այդ առաքելությունը՝ Հայաստանի առաջին Հանրապետության և նրա խորհրդարանի մասին արժանահավատ տեղեկություններ մատուցելով ընթերցողին: Ըստ այդմ՝ խիստ ցանկալի է առաջիկայում հրատարակել նաև գրքի ռուսերեն ու անգլերեն տարբերակները:

ՀԱՄՈ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ